

Ole Morsing

Løgstrup - en politisk kristen?

”Skal vi skelne eller identificere?

Der er ingen tvivl om svaret:

Vi skal skelne”

(Løgstrup 1972b: 71)

I

Spørgsmålet lyder: Er Løgstrup en politisk kristen? Svaret er endnu kortere end spørgsmålet, for det lyder: Ja! Løgstrup er en politisk kristen. Men han er ikke, som det skal påvises, det omvendte, dvs. en kristen politiker. Derfor er det både et simpelt og et kompliceret spørgsmål at svare på, hvordan det politiske og det religiøse hver for sig og i et samspil kommer til sin ret.

I denne artikel vil Løgstrup først være i fokus som ”ren” politisk teoretiker og praktiker, fordi det giver en konkret og tidsbetinget indfaldsvinkel til hans tænkning. Samtidig vil hans samfundsforståelse blive præsenteret for at føre os yderligere ind i hans univers. Endelig vil hans politikforståelse blive koblet til hele det religiøse kompleks.

På denne måde følger jeg Løgstrups egen forståelse af politiske overvejelser, der kan foregå på to planer (jf. 1983: 9f). For det første som den konkrete politiske kamp, der begrænses af, hvad man kan få befolkningen med til, og hvad det økonomiske system tillader, hvis det ikke skal bryde sammen. Det er *mulighedernes kamplads*, hvor det ”politiske mulige er en saks, der klipper vanskelighederne til”. For det andet kan de politiske overvejelser anstilles i en *kulturanalyse*, hvor man i et større perspektiv forholder sig til vanskelighederne, for dels at blottlægge hvor truende de er og dels at påpege, hvor radikale

ændringer der skal til for at afvende farerne. Men der er i forlængelse heraf også en tredje dybereliggende dimension, der tager afsæt i den overbevisning, at universet ikke er vor omgivelse, men vort ophav, og implicerer hele det religiøse og metafysiske kompleks.

Det er denne tredje dimension, der godtgør, at Løgstrup er en politisk kristen. Løgstrup, der som forfatter og debattør er blevet kendt for ”den etiske fordring” og ”de suveræne livsytringer”, ser således ingen modsætning mellem politik og kristendom, for Løgstrup *vil* tage politisk stilling. Selv om han udmærket er klar over, at jo mere kompliceret vores samfund og kultur bliver, desto mere fristes man til at give op. Man kan give op på to fundamentalt forskellige måder. Om den ene måde lyder det: ”Vil man tænke mindst og tale mest i en lysten aggressiv opgejlethed, giver man sig til at ride den ideologiske kæphest” (1972: 239). Denne opgivelse, som egentlig ikke er en opgivelse, men er et udtryk for, at man på forhånd allerede har alle svarene, kalder Løgstrup *dilettantokratiet*, og det vil sige, at man i virkeligheden går fuseragtigt til problemerne. Om den anden måde at opgive på, lyder det: ”Vil man være på den sikre side, opgiver man at tage standpunkt, begraver sig i sin specialitet, hvis man har en sådan, og vil ikke være andet end expert” (ibid.). Det er *teknokratiets* vej.

Løgstrup vil hverken støtte dilettantokratiet, der rider den ideologiske kæphest, eller teknokratiet, hvor der kun er plads til eksperterne. Men på sin vis kan han godt forstå, at man vælger en af disse veje, for samfundsindretningen er kompliceret, og den bliver ved med at være kompliceret. For Løgstrup er der imidlertid noget andet, der er enkelt: ”Hvad der er enkelt i vor tilværelse er noget helt andet, nemlig livsgrundlaget for samfund og kultur, og det er tillige uforanderligt (...) Livsgrundlaget for vort samfund og vor kultur består af på forhånd definitive livsytringer, som for eksempel tillid, oprigtighed, barmhjerthed. Vi skaber dem ikke, vi fremkalder dem ikke engang. De kommer bag på os” (1972: 240). Vi får se!

II

Løgstrup var både filosofisk, religiøs og politisk optaget af den virkelighed, han stod midt i. Politisk begyndte engagementet med en række artikler i 1930'erne, hvor han ytrede sig som fuldblods demokrat imod alle former for diktatur og nazisme. Han skriver f.eks: ”Demokratiet har hverken Fører eller Filosof, men kun Politikere og Professorer i Filosofi” (1936, jf. også 1936b; 1936c). Under krigen blev han engageret i modstandskampen og havde nogle helt klare holdninger til samarbejdspolitikken med den tyske besættelsesmagt. Han var imod den (jf. 1992). I 1950'erne og 1960'erne var han især kritisk op-

taget af problemerne i industrisamfundet med særlig vægt på miljø- og energikrisen. På et tidspunkt i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne blev han tillige mere direkte politisk involveret. Man kan formodentlig sige, at det kulminerer med bogen *Norm og spontaneitet* i 1972, hvorefter det metafysiske projekt efterhånden toner frem. Men det politiske er allestedsnærværende hos Løgstrup. Selv i *Den etiske fordring* fra 1956, der ellers er kendt for noget helt andet, markeres det, at: "...kampen for økonomisk udjævning og social lighed er i det kapitalistiske samfund alt andet end sværmeri" (1975: 107).

Jeg vil her koncentrere mig om tre tematikker, der ifølge Løgstrup er afgørende: magt og demokrati, frihed og stat, kapitalisme og socialisme. Præcis disse tre tematikker udfolder han i artiklen "Økonomisk og politisk magt" i det venstreorienterede tidsskrift *Vindrosen* i 1969. Hele artiklen indarbejdes næsten ordret tre år senere i *Norm og spontaneitet* (1972: 214-226, 237), hvad der, som det skal påvises, ikke er helt uvæsentligt.

Udgangspunktet er, at den økonomiske magtudøvelse i dag ikke er så umaskeret og brutal som tidligere, for tidligere vidste man, at man blev udbyttet. Men det forhindrer ikke, at den økonomiske magt stadig er til stede. Faktisk er den efter Løgstrups mening blevet større end nogensinde. Selv om magtudøvelsen i dag er human og imødekommende, "elskverdigg og fordækt", og vi ikke mærker, at vi styres, lyder det: "Vi bilder os ind, at vi er fri, skønt vi er sprællemænd, der bevæger os, når de økonomiske magthavere trækker i snorene" (1969: 3; 1972: 215). Problemet er, at vi ikke ser den økonomiske magtudøvelse i øjnene, og derfor bilder vi os ind, at vi handler i frihed, og at friheden kun kan trues fra én kant: fra staten! Selv når staten griber ind i forhold til de økonomiske magthavere, måske endda for at beskytte os, opfattes det som et indgreb i friheden, for vi bilder os ind, at vi ikke har behov for beskyttelse, at statens indgriben tværtimod vil være formynderisk. Men en minimal politisk magtudøvelse giver ikke stor frihed, for heller ikke i den såkaldt private sektor er borgeren fri, da han eller hun her er prisgivet de økonomiske magter.

Løgstrups analyse er et opgør med den opfattelse, at når ingen udøver magt, så er folk frit stillet, for sådan forholder det sig ikke. Magten er allestedsnærværende: "Enten er folk underlagt den magt som de politiske instanser udøver, eller også er folk underlagt den magt som de økonomiske instanser udøver. Det er de borgerlige partiers store illusionsnummer [somme tider også de venstreorienteredes], at der findes en tredje mulighed, nemlig at ingen udøver magt, så folk er frit stillede" (1969: 4; 1972: 215). Ordene i parentes er Løgstrups tilføjelse i *Norm og spontaneitet* i 1972, og måske hænger tilføjelsen sammen med, at han nu begynder at opleve de mere ubehagelige dimensioner af ungdomsoprøret. Ungdomsoprøret, der, når det er bedst, efter Løgstrups mening er båret af en bevidsthed om, at uden fundamentale ændringer i sam-

fundslivet går det imod katastrofe (jf. 1996), men som han i negativ forstand efterhånden kommer til at opleve på ”egen krop”, bl.a. via nogle efter hans mening usaglige og totalt politiserede studenter, der har fået institutter til at udarte til veritable dilettant-institutioner (jf. 1975; 1975b). På den måde ville han ikke venstrefløjens magt, for det var reelt en magtfiksering, der behændigt overså sine egne problemer i magtudøvelsen. Magtudøvelsen er nemlig aldrig uproblematisk, når det store dyr i åbenbaringen er afskaffet: staten, kapitalens logik eller rektor på universitetet. Alligevel er det ikke et onde, at der er institutionaliseret magt, tværtimod er det et gode, men det betyder ikke, at magten skal være til for magtens egen skyld. Magten skal stilles i en opgaves tjeneste og skal af den have lagt ”saglighedens bidsel” på sig; den skal ikke udryddes, men ”tømmes” – for nu at bruge et par af Løgstrups egne udtryk. Præmissen er, at livs- og magtudfoldelse ikke kan adskilles: ”Det gør vor tilværelse farlig, og det er en farlighed, der ikke kan skaffes af vejen” (1972: 117).

Af den grund er der i vores historiske periode ikke andre muligheder end demokratiet. Et demokrati hvor formålet ikke er at få afviklet så meget herredømme som muligt. Demokrati består i at være medbestemmende for udformningen af det herredømme, som man selv såvel som alle andre uundgåeligt bliver underlagt. Allerede Løgstrup rejser således det spørgsmål, om der ikke udøves for lidt offentlig magt, idet mange af de alvorlige ulemper og kriser, vi kommer ud for, skyldes, at vi ikke i tide har haft de nødvendige styringsmidler, fordi ønsket har været en unddragelse af den offentlige magt (jf. 1983: 49). Heller ingen højere magter kan ændre ved, at den politiske magt i det moderne samfund er og skal forblive uddelegeret, for, som han pointerer i en anden sammenhæng: ”...det står til mennesket selv at fordele magten og indrette sig socialt og politisk” (1983: 45). På den måde vender Løgstrup den kritik som f.eks. Kierkegaard og Sløk retter imod demokratiet på hovedet, idet han ikke mener, det medfører ”nivellering”. Tværtimod giver demokratiet plads til, at man kan tillægge andre autoritet ved at anerkende deres kompetencer. Det muliggør, at man åbent kan forbinde magt og frihed.

For Løgstrup er der kun én mulighed, og det er at acceptere, at frihed ikke vindes ved at unddrage sig magt, men at frihed kun kan vindes ved at være med til at bestemme magtudøvelsen og dens art. Magt kan ikke elimineres: ”Vi er for dybt afhængige af hinanden, og vort samfund er blevet alt for kompliceret til, at der findes et fristed, hvor vi kan flygte hen og for vort eget vedkommende gøre ende på legen og triumferende råbe et helle for mig!” (1969: 4; 1972: 216). Derfor er der ingen vej uden om den politiske aktivitet, og at det offentlige og statsorganerne er det politiske spils domæne i forhold til den økonomisk-teknologiske magt. Der er således områder, hvor en produktionsforøgelse er meningsløs: ”så vist som den kun kan holdes gående ved,

at overflødige behov listes ind i os" (1969: 7). Det er kun de statslige organer, der kan påvirke denne udvikling, men det har hidtil ikke hørt med til dens domæne: "Efter at staten har sørget for det som industrien ifølge sagens natur ikke kan sørge for, har moren gjort sin pligt og kan gå. Indflydelse på hvilke produkter der fremstilles og hvilke behov der tilfredsstilles, får staten [i 1972: offentligheden] ikke. Men først her skilles vandene" (1969: 7; 1972: 219).

Det fører frem til det tredje begrebspar: kapitalisme og socialisme, for det er de statslige eller offentlige indgrebs karakter, der afgør, om vi taler kapitalistisk eller socialistisk. At staten griber og fortsat vil gribe ind i det økonomiske liv for at få det økonomiske system til at fungere (uddannelse af arbejdskraft, regulering af den totale efterspørgsel etc.) har intet med socialisme at gøre. Det har det derimod, hvis staten griber ind i firmaers produktion og salg. Tilløb til socialisme er det: "...hvis den danske stat stillede bestemte krav til avertering af medicin og cigaretter" (1969: 7; 1972: 219). Den slags indblanding får folk til at stritte imod, men eksemplet er uhyre interessant, idet staten (og EU) næsten 35 år efter Løgstrup skrev dette, netop har stillet bestemte krav til avertering af cigaretter. Måske nærmer vi os tider, hvor den statslige magt forholder sig politisk suverænt til hvilke behov, der er vigtige at få tilfredsstillet, uden at staten af den grund vil bestemme produktionens mål, hvilket præcis var Løgstrups ideal.

Det er atter et spørgsmål om frihed: "Frihed er ikke at befinde sig i ingenmandsland, det findes ikke, men frihed er at få chance til at tage stilling til den påvirkning, man er ude for" (1969: 9; 1972: 221). Vi skal bevidstgøre vores behov og prioritere dem. Man må gøre sig politisk til herre over det industrielle system uden at afskaffe det. I den forstand er Løgstrup fortaler for en form for "demokratisk socialisme", hvor staten skal befordre erhvervslivets initiativ samtidig med, at den skal styre den økonomiske magtudøvelse. Det kræver en vedvarende politisk aktivitet, hvor hverken kontrollen med den *økonomiske magt* svigtes (som i Vesten), eller kontrollen med den *politiske magt* svigtes (som i det tidligere Østeuropa). Styringen af produktionen skal under politisk overopsyn, hvilket kræver, at produktionsapparatet bliver samfundseje [1972: kommer i offentlig eje]. Kun på socialistiske vilkår kan den politiske overhøjhed bevares (1969: 13; 1972: 225).

Løgstrups artikel i *Vindrosen* kommenteres på redaktionens initiativ efterfølgende i to senere numre (1969, nr. 4 og 7) af en række politikere og prominente personer: Aage Damgaard, Poul Hartling, Jens Otto Krag, Gert Petersen, Erik Sigsgaard, Mogens Camre, Gunnar Thorlund Jepsen, Hans Jørgen Lembourn, Jens Maigaard, Poul Møller, Erling Olsen og Jørgen Lindgaard Pedersen. Løgstrup svarer på kommentarerne i *Vindrosen* nr. 7 med artiklen "Teknik og politik" og indarbejder også store dele heraf i *Norm og spontaneitet*.

Reaktionerne på artiklen er ud fra datidens politiske forståelser næsten refleksagtige. Fra højrefløjen kritiseres han for, at forslaget ikke vil føre til mere frihed, men til det modsatte. Poul Hartling, Venstre, mener f.eks., at selv om tankerne er velmente, vil de (uanset hvor demokratiske tankerne er) føre til formynderi og diktatur. Fra venstrefløjen (f.eks. Erik Sigsgaard, Venstresocialisterne) lyder kritikken, at staten ikke er hævet over klasseinteresser, og at det derfor er et håbløst projekt at ”planlægge industriens planlægning” politisk. Økonomisk og politisk magt er to sider af samme sag: ”Rigtigere ville det være at stille interessermodsatninger mellem på den ene side erhvervsliv og stat, og på den anden side lønarbejdere, studerende og andre ofre for systemet op” (*Vindrosen* nr. 4 1969: 64f). Kampen mod pengemagten bliver i sidste instans til kamp mod staten (den kapitalistiske), siger Sigsgaard, og han fortsætter: Det er ikke, som Løgstrup tror, et forbrugsproblem, men et produktionsproblem, hvor de udbyttede lønarbejderne må i fokus. Kort sagt: Kampen skal ikke foregå *med* statsorganerne, men *mod* dem.

Spørgsmålet er selvfølgelig, om denne tidsbetingede kritik af Løgstrup er fyldestgørende, eller om han har fat i nogle mere principielle betragtninger, der kan leve videre. Hvad angår de konkrete politiske udfoldelser kan og skal det fortsat diskuteres, om Løgstrup har ret i, at der via det offentlige er større og bedre muligheder for at regulere samfundsudviklingen (en human socialistisk økonomi) end at overlade reguleringen til det selvtilstrækkelige kapitalistiske konkurrenceræs.

Løgstrup vil socialismen i den forstand, at det skal være politikken, der bestemmer over økonomien, bl.a. for at tage hårdheden af konkurrencen. Men han problematiserer også generelt, at det økonomiske forløb konsekvent får lov til at blive viklet ud af alle de personlige sammenhænge, som det er forbundet med, for det er her man finder roden til problemerne om forholdet mellem politik og økonomi (jf. 1984: 236).

Hans bevidste paradoks bliver, at på den ene side skal det offentlige skelne mellem socialt vigtige og socialt overflødige behov. På den anden side må der ikke foretages en prioritering af behovene, der begrænser det fri forbrugervalg. Men paradokset svarer, så vidt jeg forstår Løgstrup, til det paradoks, at privatkapitalister via deres økonomiske ressourcer på markedet får magt over andre mennesker uden at skulle stå til regnskab for det. Paradokserne opløses ved helt åbent at kæmpe politisk for, at der skal være en direkte indflydelse på produktionen (1972: 227ff). Når man åbent tager stilling til produktionen, før den er gået i gang, bliver der tale om et politisk valg. Venter man til efter varerne er produceret, bliver det forbruget, der bestemmer, og så er det f.eks. mere end vanskeligt at forhindre produktionsprocesser, som det enkelte menneske, samfundet eller kloden ikke har fysik til (1972: 33).

Uanset argumenterne – og dem er der mange af både for og imod – er spørgsmålet, hvad der ville ske, hvis vi i fundamental forstand skulle til at udøve magten over os selv via de offentlige organer. Ville det blive til en tanke-mæssig beherskelse af verden, og er det bedre? Under alle omstændigheder er det vanskeligt ikke at være enig med Løgstrup i, at det kunne være befriende med hjerte og hoved at interessere sig for noget andet end den økonomiske (og politiske?) kamp. Nu skal de politiske overvejelser i hvert fald ses i et større perspektiv.

III

Når Løgstrup skriver de ofte citerede ord: ”For alvor betænker vi først, at vi med vort stofskifte og vort åndedrag er indfældet i naturen, når jord, vand og luft forurenes og bringer vort stofskifte og åndedrag i fare” (1983: 21), kan man beskyldte ham for at være øko-flipper, men så har man ikke forstået den dybereliggende begrundelse. Den er, at han i dybeste forstand vil insistere på, at der er noget, der bærer vores tilværelse, som vi ofte først får øje for, når den trues – og det gælder også de psykologiske, sociale og politiske dimensioner.

På sin vis kan det for os nulevende være ligegyldigt, hvad vores forurening afstedkommer om hundrede år. Vi lever her og nu lige godt: ”Kun etisk lever vi mindre godt ved at være ligeglade med hvad vor ligeglædighed afstedkommer ud i en fjern fremtid. Men – vil man måske sige – hvad der tæller er det faktiske, ikke det etiske” (1987: 16). Sådan forholder det sig ikke. Fremtiden bevæger os, som om vi kommer til at opleve den, og der er ikke kun tale om en fælles globaliseret empirisk fremtid, vi skal bekymre os om. Vi må også have ”øjnene åbne” for det metafysiske, religiøse, kosmiske eller hvilket ord man vil bruge for det, og det er ifølge Løgstrup kun til at beskrive *fænomenologisk*.

Hermed bevæger vi os ind i et område, hvor det ikke er et spørgsmål om, hvad der er gavnligt eller skadeligt, for præcis det spørgsmål kan vi ikke stille til menneskets tilværelse. Uden for mennesket kan der ikke hentes en målestok for, hvad der tilkommer det enkelte menneskes tilværelse, den er til for dens egen skyld (1987: 18). Med god grund kan der derfor spørges: Hvad så med det politiske? Når der ikke i sædvanlig forstand kan opstilles en målestok for den allermest afgørende dimension af den menneskelige tilværelse, er det vanskeligt at finde fodfæste for en forståelse. Løgstrup forklarer det ved at tale om det kosmiske. Det kosmiske markerer, at der ikke tales om universet ud fra den menneskelige tilværelse, men om den menneskelige tilværelse ud fra universet. Kosmisk er det navn, han vælger at give den lighed, der på tværs af alt gælder menneskets betydning og værd, og som der ikke gives nogen målestok for (1983: 128). Den kosmiske lighed bærer det hele og betinger derfor

også enhver demokratisk lighed. Men: ”Af de kosmiske ligheder kan vi ikke udlede vor samfundsorden. Ikke fordi der ingen forbindelse er, men fordi forbindelsen er tættere end en deduktion. Det kosmisk fælles bærer det hele, alt samfundsliv, ja alt samvær. Kosmos kan ikke organisere vort samfund for os, det må vi selv; selv må vi komme på de ideer og sætte de foranstaltninger i værk, der er nødvendige for at overvinde de vanskeligheder vi kommer ud for. Men vore ideer og foranstaltninger skal stå til regnskab overfor det kosmisk fælles, der er en prøvesten, et kriterium, men det giver ikke mulighed for deduktion” (1987: 19).

Dette citat præciserer på den ene side, at det kosmiske bærer det hele, men at vi ikke kan udlede en samfundsorden heraf. Vi må selv skabe en samfundsorden, der dog skal stå til regnskab overfor det kosmiske, som det ikke er i menneskets magt at beherske. Den samme ”tvetydighed” gælder etikken, metafysikken, religionen og især kristendommen, for det er præcis derfor, Løgstrup ikke er en kristen politiker og alligevel kan insistere på at være en politisk kristen. Vi kan f.eks. ikke udlede de politiske ligheder af universet eller det kosmiske: »Kosmos kan ikke organisere vort samfund for os, det må vi selv« (1983: 129).

Det er tidligere blevet påpeget, at Løgstrup insisterer på, at politikken skal bestemme over økonomien. Det ændrer ikke ved, at han udmærket er klar over, at den økonomiske struktur også indeholder et syn på, hvad det kommer an på i vores liv med og mod hinanden. Netop derfor skal den politiske offentlighed sættes så højt, at den kan intervenere økonomisk. Det kan nu tilføjes, at den politiske offentlighed også kan og skal intervenere etisk, fordi al magt er betroet magt, som mennesker skal stå til regnskab for: ”Men den modsatte vej kan vi ikke gå. Vi kan ikke deducere den politiske idé ud fra den etiske (...) Vi kan gå fra politik til etik, men ikke fra etik til politik. Etiske ideer kan kritisere dårlig politisk praksis og teori og inspirere til en bedre, men politisk praksis og teori kan ikke udledes af etiske ideer” (1972: 124). Det politiske kan ikke adskilles fra det etiske, selv om det er umuligt at udlede en bestemt politik fra det etiske. I bredeste forstand er det et menneskeligt vilkår, at vi ikke kan adskille vores tilværelses grundvilkår fra det politiske: ”Lade være med at sætte os ud over vor natur kan vi kun ved at lade alt, hvad vi foretager os, gå ind i det sociale, politiske og kulturelle liv og dele tvetydighed med det” (1972: 110).

Mere bredt sagt medfører det ikke, at en bestemt livsanskuelse, hvor etisk eller religiøs den end er, kan gå forud for den politiske opgave, en sådan livsanskuelsesiver ville ende i tyranni (jf. 1961: 149-170). Han siger f.eks. eksplicit, at en kamp imod en fælles fjende ikke bliver mindre brutal, når solidariteten mellem de sammensvorne er etisk, det bliver den kun værre af: ”Ondskaben

tager til af at have taget en etisk holdning i sin tjeneste” (1987: 9). Vurderingerne og handlingerne kan blive blinde heraf. Uanset hvor politisk engageret Løgstrup er, mener han ikke, at man kan udlede nogle bestemte politiske ideer fra de etiske. Som Finn Jacobi eksemplificerende siger det i sine erindringer om Løgstrup, hvor han taler om det etiske: ”...skulle man nå til en forståelse af det etiske, ville atomfaren være det værst tænkelige udgangspunkt” (Jacobi: 215f). Det ville være at løse teknokratisk skabte problemer dilettantokratisk. Politik må ikke blive til en total politisering, for faktisk skal hensigten med politisk arbejde være at: ”...arbejde på at få et samfund med stadig større plads til alle slags ikke-politiske aktiviteter” (Løgstrup 1983: 159).

Efterhånden skulle det være tydeliggjort, at Løgstrups forståelse af tilværelsen tager udgangspunkt i, at universet er vort ophav og ikke vor omgivelse, og det har konsekvenser for hans politik, uden at han af den grund tænker sammenhængen deterministisk. Når der siges deterministisk, menes der, at det hverken via erfaringen (induktion) eller via nogle overordnede mere eller mindre abstrakte præmisser (deduktion) er muligt at sammenbinde politik med etik, eller som det nu skal vises med religion og især kristendom.

Religion og politik er for Løgstrup på et niveau to forskellige ting. Han kan være enig med marxisten i, at mange af de trusler og farer vi kommer ud for, kun kan besværges med en fundamental ændring af både mentalitet og samfundsindretning, men han er uenig med marxisten i at lade samfundsændringen være det som giver tilværelsen mening. Løgstrup vil i stedet: ”...lade samfundsindretningen være funderet i en mening, som tilværelsen har af sig selv” (1987: 35). Alligevel kan selv ikke menneskerettighederne friholdes fra det religiøse, for vi skal tillægge dem en status, der sikrer mennesket en værdi, der går ud over, hvad det er værd i kraft af dets handlinger til det fælles bedste: ”Anden begrundelse af menneskerettighederne end en religiøs findes ikke” (1987: 18). Det kan også forklare, hvorfor Løgstrup ikke stiller sig tilfreds med, at mennesket er et produkt af den biologiske udviklingsproces, men er overbevist om menneskets absolutte betydning: ”Menneskerettighederne står og falder med menneskets særstilling” (1984: 104). På den måde adskiller hans forståelse af menneskerettighederne sig i sidste instans fra dem, der ”kun” gør rettighederne konstitutive for vores samfundsform, men hermed også direkte og uproblematisk kan få konkret politisk betydning.

I forbindelse med en polemik imod den økumeniske bevægelse, der vil gøre kirken til et politisk instrument, skriver Løgstrup: ”Vi er ikke kaldede til at iværksætte Guds rige, det er vi fri for, det er sket med Jesus af Nazareth. Hvad vi er kaldede til er at forkynde det af Jesus af Nazareth allerede iværksatte Guds rige” (1972b: 66f). Præcis her etableres forskellen mellem religion og politik, og hvad der gør det muligt at forklare, hvorfor Løgstrup er en politisk

kristen, men ikke en kristen politiker.

En kristen politiker, dvs. en politiker der lader sin kristne forståelse determinere sin politik, og derfor kan kæmpe for at kirken som institution bliver et direkte politisk organ, kan f.eks. med sine handlinger give timelighedens handlinger en vægt, som om der blev kæmpet for Guds rige på jorden. Men så identificeres de menneskelige handlinger med, hvad der evigt er sket, med handlingerne påtager man sig, at Guds rige kommer til næsten, og det er at give de timelige handlinger en vægt, som de umuligt kan bære. Man overtager Jesu rolle, og det er der ingen af vores handlinger, der kan bære: "...at mennesker og en institution skulle kunne iværksætte Guds rige har alle dage været og er den dag i dag sværmernes storhedsvanvid" (1972b: 66).

Der er en forskel mellem forkyndelse (hvad der evigt er sket) og de menneskelige handlinger, der alle hører det timelige liv til. Guds rige er allerede kommet, uafhængigt af os, og netop derfor kan vi interessere os for det timelige liv for det timelige livs egen skyld. Eksempelvis er lindringen af næstens nød en politisk handling, foretaget af politisk interesse for næstens timelige liv. At handle politisk må ikke gøres til et spørgsmål om at trække Guds rige med ind i det. Det ville ganske vist kunne give handlingerne et himmelsk alibi, men det ville så ikke være for den timelige tilværelses skyld. Alle handlinger ville kunne legitimeres og blive identificeret med det guddommelige, hvorefter alt vil kunne identificeres med alt: Guds rige, kirke, politik og kultur: "Teologen bliver kirkens vejrhane, på hvem man kan se hvad vej vinden blæser" (1972b: 68). Hvad vi ved om Guds evige rige ved vi fra dette liv, og andet ved vi ikke.

Kristendommens styrke er, at den gør op med den tanke, at en bestemt politisk orden sikrer menneskets forhold til det guddommelige. Menneskets handlinger skal ikke stige op til Gud for at hente hans velbehag ned, men handlingerne skal gå udad mod det andet menneske. Med kristendommen bliver både den moralske og politiske orden givet fri og overladt til menneskets eget ansvar: »Det betyder ikke, at vi kan skalte og valte med moralen og politikken som vi vil. Tværtimod, netop bortfaldet af den religiøse begrundelse af den moralske og politiske orden radikaliserer vort ansvar for den« (1996: 48). Dét er kristendom.

"Om man vil skelne eller identificere er til syvende og sidst et spørgsmål, om man vil være ædruelig eller foretrækker at rave rundt i teologisk ord-drukkekøbskab"

(Logstrup 1972b: 71)

Litteratur

- Jacobi, Finn: (1992) ”Stud.mag. ved Det teologiske fakultet i halvtredserne”, i *Teologi i Århus 1942 – 1992*, red. Viggo Mortensen og Jørgen Stenbæk. Aarhus Universitetsforlag
- Løgstrup, K.E.:
- (1936) ”Nazismens Filosof”. *Dagens Nyheder* 14. april
- (1936b) ”Førerskab og Diktatur I”. *Dagens Nyheder* 24. juni
- (1936c) ”Førerskab og Diktatur II”. *Dagens Nyheder* 25. juni
- ([1956] 1975) *Den etiske fordring*. Gyldendal
- (1961) *Kunst og Etik*. Gyldendal
- (1969) ”Økonomisk og politisk magt”. *Vindrosen* 16. årgang, nr. 3, s. 3 – 14. Artiklen kommenteres i *Vindrosen* 16. årgang, nr. 4 af en række politikere og tænkere: Aage Damgaard, Poul Hartling, Jens Otto Krag, Gert Petersen og Erik Sigsgaard samt i *Vindrosen* 16. årgang, nr. 7 af Mogens Camre, Gunnar Thorlund Jepsen, Hans Jørgen Lembourn, Jens Maigaard, Poul Møller, Erling Olsen og Jørgen Lindgaard Pedersen. Løgstrup svarer på kommentarerne med artiklen:
- (1969b) ”Teknik og politik”. *Vindrosen* 16. årgang, nr. 7, s. 82-90
- ([1971] 1996) *Etiske begreber og problemer*. Gyldendal
- (1972) *Norm og spontaneitet*. Gyldendal
- (1972b) ”Hjælp og hersk”, s. 65-88, *De store ords teologi* ved Ole Jensen, Peter Widmann og K.E. Løgstrup. Gyldendal
- (1975) ”En korruption der er lovlig”. *Politiken* 11. marts
- (1975b) ”Akademisk eftergivenhed”. *Århus Stiftstidende* 3. april
- ([1982] 1983) *System og symbol. Essays*. Gyldendal
- (1984) *Ophav og omgivelse. Metafysik III*. Gyldendal
- (1984b) *Det uomtvistelige. Fem samtaler med Helmut Friis*. Askov Højskoles Forlag
- (1987) *Solidaritet og Kærlighed. Essays*. Gyldendal
- (1992) *Kære Hal – Kære Koste. Breve 1940-43*. Gyldendal